

Сръбско-българската дискусия за балканската култура във вестник „Литературен глас“, 1931–1932 год.

Румен Шивачев

Публикуваното във в. „Литературен глас“ (97/10.I.1931, с. 1) отворено писмо на сръбския поет Раде Драйнац до главния редактор Димитър Б. Митов предизвиква изключително широк отзвук сред българската интелегенция. В продължение на близо две години в отделни броеве вестникът печата различни мнения и становища на български интелектуалци за изразените в това писмо възгледи и идеи за балканското културно бъдеще, за отношенията между сърби и българи, както и между Европа и Балканите. Сръбският поет развива познатата иначе идея за балкански съюз, но освен че изтъква като основания историческата, езиковата, културната и духовната близост между двата славянски народа, посочва и Европа като общ „противник“ на сближението, чиито влияния внасят разделение и конфликтност в техните отношения. Самото писмо е публикувано най-напред в белградския в. „Правда“ (25.XII.1930), като своята категорична антиевропейска позиция Раде Драйнац изразява още в едно от подзаглавията: „Стига лакейничество към Запад!“ Чрез „Литературен глас“ и „с оглед нашето сърдечно приятелство“ (с Д. Б. Митов) сръбският поет иска да подложи на широка обществена дискусия в България дилемата „да станем окончателно притежание на Запада или да бъдем свои“. Обобщавайки както историческия опит, така и тенденциите на своето съвремие, той вижда в отношенията на Балканите с Европа пагубни за балканската идентичност домогвания и от двете страни. Драйнац обаче отдава всичко това не толкова на формите на европейската инвазия (научни, културни, политически, индустриално-технически), колкото на характера и манталитета на балканската интелегенция, на нейните „фанатични привърженици на западната мисъл и култура“. „Натрупа се интелегенция без творческа мощ и лишена от всякаква инициатива“, категоричен е в констатациите си сръбският поет. Нещо повече, той вижда в европейската инвазия и балканската безхарактерност същинската причина за съществуващия разлом между самата интелегенция и народа както в Югославия, така и в България. Според Драйнац, интензивното и безогледно поеuropeanчване на интелегенцията я отдалява от проникването и разбирането на националната душевност, като по този начин я и отчуждава от народа и расата. Вследствие именно на това отчуждаване се обяснява и обстоятелството защо интелектуал-

ците на Балканите „не са били тълкуватели на народа, нито негови възвишени символи“, а всичко характерно и типично, което културата и изкуството откриват и изобразяват у него, „са само индивидуалистични протести – често твърде значителни по своя акцент, но без всякаква допирна психология с народа“. Въз основа на тези негативни тенденции в балканските страни, Р. Драйнац отправя послание към българските интелектуалци с ясно формулиран върховен идеал, към който следва да бъдат насочени усилията на всички: „създаването на една нова култура и цивилизация, която не би била плод на книги, нито копие, но която би протълкувала истинския гений на расата, към която принадлежим“. Както в цитирания пасаж, така и в целия текст – директно или не – Драйнац изразява възгледа за една своеобразна и универсална „чиста емпирия“ на балканското битие, което да бъде максимално автохтонно, т.е., самото да функционира като цивилизация, продуцираща културни, обществени, битийни влияния във и от себе си. Така тази балканска цивилизация няма да бъде нито „плод на книги“ (т.е., на усвоена и асимилирана европейска култура), „нито копие“ (т.е., подобие на чужди модели).

Не толкова откровената антиевропейска позиция обаче, колкото отношението на Р. Драйнац към историята предизвиква острата реакция на българските интелектуалци и разностранното съгласие между тях. Мотивите на сръбския поет да игнорира историческите стълкновения на Балканите са, че „каквото и да ни е разделяло в миналото, въпреки всички граници и исторически предразсъдъци, тук – в областта на духа, на почвата на една нова балканска култура и цивилизация **нищо не ще може да ни раздели**“ (подчертано и изведено като междинно заглавие от Драйнац). И тъй като именно Балканите са „земята, на която сме се родили и на която ще мрем“, той призовава за „повече любов и разбиране, повече търпимост, отколкото заядливост“. С други думи, балканските отношения, според сръбския поет, трябва да заработят върху колкото ново, толкова и абсолютно начало – начало, което да ги постави в условията на нова, напълно изчистена (с преодоленни задръжки) колективна памет; на радикално нов манталитет, обусловен единствено от идеята за балканска цивилизация.

Както бе споменато, отвореното писмо-послание на сръбския поет се оказва изключително предизвикателство за българските интелектуалци. У всички тях е жива и болезнена паметта за Междусъюзническата война, макар от нея да са изминали вече 20-на години. Полемиката с посланието на Р. Драйнац е толкова силна, че в края на 1931 г. той излиза в „Литературен глас“ с ново послание, озаглавено направо „Манифест на балканската култура“ (135/27.XII.1931, с. 1–2), а след още няколко броя публикува и „трета статия“ – „Победители и победени“ (143/24.II.1932, с. 1). Тук е мястото да се отбележи, че посланието на Р. Драйнац, преминало в полемика през 1931–1932 г. в „Литературен глас“, се превръща в най-широката по онова време публично дискутирана проява относно въпросите на балканските отношения и балканското обединение. Както първото, така също второто и третото послание на сръбския

поет актуализират в различна степен три важни проблема, върху които се съсредоточават разискванията във вестника, редактиран от Д. Б. Митов. Това са отношението към Европа (по-точно към Запада), отношението към общото балканско минало и – третият – пътищата и характерът на цивилизационна и културна автохтонност на Балканите. Преди появата на второто отворено писмо на Р. Драйнац, в което е отделено място и на изясняване на позициите му от първото, е необходимо да се обърне внимание на първите български реакции, които и определят характера и насоките на цялата дискуссия. Писателите Димитър Б. Митов /1/ и Людмил Стоянов /2/ и историкът Никола Филипов /3/ напомнят, че за обща балканска култура първи „замечтават“ още Георги С. Раковски и Любен Каравелов. Докато Д. Б. Митов обаче вярва в искреността на сръбския поет и в реалистичността на идеала, Л. Стоянов изразява съмнения и в двете. Той даже изтъква, че и Раковски, и Левски, и Ботев са хранили основателни резерви към такива „добри намерения“, а Н. Филипов, предлагайки историческо – „по документи“ – изучаване на неприязнеността в отношенията между сърби и българи, пряко се позовава на Хр. Ботев от в. „Знаме“ през 1875 г. Въпреки това, отвореното писмо представлява, според Л. Стоянов, „добър повод да поставим някои въпроси на по-конкретна база“. Той не възприема антиевропейската позиция на сръбския поет, а вижда балканската култура като съставна част от културата на европейската цивилизация. Наред с това, задължително условие да се осъществи и да проработи евро-балканската културна симбиоза е балканските народи да „направят от своите страни огнища на свободата – лична и национална – средища на политическа търпимост, на доверие и човещина“. Близки до Л.-Стояновите възгледи и позиции изразява и писателят Вл. Полянов в статията си „Свободен дух, който цензурира“ (103/21.II.1931, с. 2). Според него обаче, сближаването на българските и сръбските културни дейци е твърде проблематично, като съществен дял за това има не само сръбската нелоялност, но и „безцеремонната подозрителност на някои наши писатели“.

Значително по-критични и отрицателно настроени към идеите и посланието на Р. Драйнац са мненията на писателя Константин Константинов /4/, на публициста Никифор поп Филипов /5/ и журналиста (българин от Македония) Кръстьо Велянов /6/. Те направо намират за несериозни идеите на сръбския поет, а изпълненият с остър сарказъм Н. Филипов категорично и директно изтъква същинската причина за невъзможността за каквото и да било „балканско федериране“: „От есента на 1912 г. вие турнахте съдбоносната точка и на най-малката илюзия“.

Макар че отделят значително и преимуществено критическо внимание на сръбско-българските отношения, в отзивите на българските интелектуалци се откроява и стремежът им да внесат по-голяма, пък била тя и резервирана, яснота и конкретност в твърде общите възгледи на Р. Драйнац за балканското културно бъдеще. Почти всички автори в една или друга степен се съобразяват със зависимостта от Запада, възпрепятстваща иначе разгръщането на балканския творчески дух. Развитието на

Балканите обаче не може да протича изолирано от Европа, какъвто е един от императивите във възгледите на сръбския поет. Както споменах по-горе, емоционално и дори враждебно остава отношението към старата сръбско-българска неприязненост и макар да се отчита от някои автори нейната двустранност, всички еднакво я считат за пречка в осъществяването на идеала за обща балканска култура. Дипломатичният отговор на първото отворено писмо, от страна на Д. Б. Митов, пък предлага излизане от безкрайния омагьосан кръг посредством сръбска, а не българска активна инициатива: „Помогнете вие оттам заедно с нас отгук идеите на Раковски, на Любен Каравелов, на Омладината да победят и тогава ще се сложат здрави основи на бъдещата общобалканска култура“. Не толкова сръбско-българските отношения в миналото и настоящето обаче са целта на дискусиата, която започва Р. Драйнац в „Литературен глас“. Той изтъква това и във второто си отворено писмо: „... аз се освободих от всичко старо, впрочем от онова, което ни е по историческа съдба делило, подчертавайки факта, че ние – новите поколения – не можем да бъдем отговорни за онова, което са правили нашите довчерашни предшественици. Затова не исках да подлагам на дискусия заблудите на миналото, защото то е за мен ликвидиран въпрос...“.

За разлика от текста на първото послание, емоционално подсигурен с няколко подзаглавия, текстът на второто послание е озаглавен ударно и целенасочено: „Манифест на балканската култура“. По съдържание и стил призивността тук е и по-сгъстена, и по-настойчива; по-категорична и по-абсолютистка. Днес, от дистанцията на времето, манифестът на Р. Драйнац представлява в пълна степен романтичен бунт срещу очевидната и осезаема раздвоеност и откъснатост на балканското развитие, както и срещу дуалистичния балкански манталитет. Това е радикален до абсолютизъм манифест-призив, отричащ тотално „благосъстоянието на материалистичната култура“ и воден изцяло от квази-религиозния възглед, че „материалистичното схващане за света трябва да загине“. На интензивната индустриализация на Запада (във второто послание вече е включена и Америка) сръбският поет противопоставя „нашите плодни ниви, сенчести гори и зелени ливади“. Той категорично отрича всичко създадено от „машинизирана“ Европа и призовавайки „Да не бъдем робби на машината!“, изтъква предимството, че „нашият поминък зависи от един добър дъжд, а само когато една фабрика затворят на Запад, хората пред нея се явяват и капят като жълти мрави“. В този дух на изолиране и всестранно противопоставяне на динамичната европейска индустриализация са очертани и насоките на развитие на бъдещата балканска култура. Както споменах, те са колкото идеалистично и общо изразени, толкова и императивни. Това свидетелства по-скоро за бунт срещу статуквото, отколкото за ясни и конкретно конципирани идеи във възгледите за новите Балкани. Конкретното в манифеста се свежда до съпоставителна констативност, затворена в границите на твърди опозиции като „полезно-вредно (безсмислено)“, „ценно-неценно“. За Р. Драйнац „пу е полезна една наша неизчистена крава от цепелина“, а „когато от Бел-

град за Шабац тръгнат 5000 души с един футболен тим, аз смятам, че спортът е една мишеморка, от която хората са полудели. Спортът трябва да се забрани със закон...“. Подобни свръх-рационалистични възгледи (породени именно от използването на такива твърди опозиции и провокиращи несъвместимост между отделните обекти) сръбският поет изразява също по отношение на икономическата и социалната действителност в Европа, като между това дори и „цялата наша модерна литература е разбойническа, насочена в тоя път на подражаване на безчовечния Запад“.

Два месеца по-късно Раде Драйнац публикува в „Литературен глас“ и своята трета статия „Победители и победени“. Тя вече е освободена от манифестно-призивния патос на първите две, но също като тях е конструирана въз основа на дедуктивни заключения от отделни наблюдения върху западно-европейския обществен живот. Сръбският поет прави съпоставка между фашистка Италия и комунистическа Русия, където се създават „нови сили“ чрез академици на 28, генерали и министри на 32 години. По този начин, според него, се отстраняват „хората на традиционните схващания“ и се създават условия, благоприятстващи хаоса на модерността.

Непопулярността на възгледите, нихилистичните емоции и радикалистките императиви във втората и третата статия на сръбския поет като че ли притъпяват интереса на българските интелектуалци към започнатата от него дискусия. За това допринасят по всяка вероятност и статиите на Тачо Танев /6/ и Борис Зографов /7/, особено на втория, чийто текст е и последен в дискусията. Към тях обаче следва да се добави и статията „Балканска култура“ (150/10.IV.1932, с. 1–2) да се добави и статията „Балканска култура“ (150/10.IV.1932, с. 1–2) на сънародника на Р. Драйнац – Драголюб Иванович. Той е професор в Белградския университет, завършил право в Париж и автор на научни книги по икономически и социални проблеми. По същество неговата статия представлява остра критика на балканския „преобладаващ начин на мислене, чиито главни черти са: да вървим бързо, да прескачаме стъпала, да изгорим степените, да имаме всичко по-хубаво, по-богато, по-разкошно, по-бясно от другите“. Това „нетърпение да се излезе час по-скоро от варварщината“ определя характера и психологията на балканските народи, които унищожават и захвърлят своето (например даже посеви и добитък), а възприемат и насаждат безкритично чуждото, за което обаче не съществуват условия. Без да заявява директно, сръбският учен вижда в Европа своеобразна балканска психоза: „пропадането на Запада – това сме възприели като блага вест. Тая западна култура ни нервира и вбесява: тя значи напъване на сили, постепенно и бавно качване нагоре. Ала ние не обичаме продължителния труд, па и нямаме време – бързаме да усвоим всичко наведнъж“. Характеризирайки общата балканска душевност, Др. Иванович възсъздава като нейно следствие и облика на съвременната му балканска култура, представляваща абсурдно съжителство на примитивно и модерно в най-различни форми. Ако балканските Йован, Иван,

ЙанеЯ е свършил основно училище, „от него нищо не му е останало. Но въпреки това, той иска да дели световния мегдан с Йан, Жак, Йохан или Джон“, заключава сръбският професор. За разлика от своя сънародник, той не предлага балкански съюз, нито пък се спира на историческото минало в отношенията между българи и сърби. Критическите мнения за тези отношения, от страна на българските интелектуалци, продължават и в статията „За балканската култура“ от Тачо Танев. Той не пропуска да засегне негативните напластявания в отношението на българския народ към своите съседи, но извежда на преден план потребността и възможността от възстановяване на общото доверие. Т. Танев е убеден, че възстанови ли се доверието и дойде ли – вече „не като литература“ – разбирателството, тогава „не вярвам да би се намерил един българин да не хвърли последното, що е останало в сърцето му“. Публицистът обаче категорично отрича „лакейничеството“ към „Запада, Париж и Америка“ да се отнася и за българите. Той изтъква силния стремеж към самобитност у всички хора на изкуството, който запазва националната идентичност и не позволява каквито и да било подражателски амбиции и домогвания към чуждата култура.

Като своеобразно критическо обобщение на дискусиата в „Литературен глас“ може да се възприеме статията „Глас от Америка за балканските работи“ на художника и публициста Борис Зографов, който по това време живее и работи в Чикаго. Според него и трите статии на Р. Драйнац „не оставят следа и материал за конструктивно обсъждане“. Въобще, идеята за единна балканска култура и цивилизация е абсурдна. Не по-малко абсурдно е изолирането на Балканите от Запада, тъй като е невъзможно да се издигат „китайски стени“ срещу „вълните на радиото“, както и всякакво друго противопоставяне не само на индустриално-техническата, но и на социално-икономическата динамика, за каквото пледира сръбският поет. Наред с това, Б. Зографов добавя, че „няма нито психофизична, нито национална, нито историческа общност между балканските народи, която да ги отличава от другите европейски народи, та да се смята, че е възможно те да създадат особена своя култура“. Подобно на Др. Иванович, той намира общото между балканските народи в това, че „всички еднакво са изостанали назад от западноевропейската култура“. Точно тази равнопоставяща ги изостаналост, според Б. Зографов, обезсмисля всяко изолиране от Европа – то „би значело да приемат назадналостта си за добродетел и да се обрекат на самоунищожение“. Авторът на статията отбелязва и приноса, и присъствието на балканските народи въобще „в изграждането на европейската култура, били са в нейната орбита и няма защо да излизат от нея“. Макар и от Чикаго, той констатира, че статиите на Р. Драйнац са посрещнати от българските интелектуалци с „ненужна и бих казал вредна припряност, подозрителност и дори суровост“. В края на статията си Б. Зографов убедено препоръчва „да се установят преди всичко чисто интелектуални, на първо време, отношения между българи и сърби, за да се павира пътят за непосредствено взаимопроникване и взаиморазбиране“, тъй като „не всички са с ума на своите диктатори“.

С необявения си край дискусиата сякаш остава отворена. Както бе споменато, тя е първата по-широка и целенасочена публична дискусия по онова време, отнасяща се за бъдещето на Балканите. Внимание ѝ отделят и всекидневниците „Зора“ и „Мир“, а в „Македония“ (1349/1931, с. 2) препечатва текста на Кр. Велянов „Към нова балканска култура“. В нея проличава отсъствието на синхронизираност между участващите при подхода и анализа им на въпросите за балканския съюз, за сръбско-българските и евро-балканските отношения, за настоящето на цялостния балкански живот. Разбира се, статиите са подчертано публицистични и изразяват по-тесни лични мнения, които по тази причина не отделят внимание на другите балкански народи като потенциални участници в балканското единение. Въпреки това, се изгражда един комплексен, достоверен и актуален и днес образ на целия южнославянски регион в началото на 30-те години на XX в. С инцидентното, вметнато изключение на Вл. Полянов нито един автор не се позовава при своите наблюдения и възгледи на политическия живот в страната си, нито пък конструира своя балкански проект върху политически основи. Надеждите и резервите, констатациите и оценките се правят въз основа на разностранни прояви в националния обществен живот. Интелектуалците, които търсят решение на трудния общобалкански проект, изразяват в една или друга степен убеждението, че за това е необходима воля, и то не толкова политическа, колкото гражданска.

Библиография

1. **Димитър Б. Митов** – „Поетични мостове“, в. „Лит. глас“, 97/10.I.1931, с. 3.
2. **Людмил Стоянов** – „Истината преди всичко“, в. „Лит. глас“, 99/24.I.1931, с. 1.
3. **Никола Филипов** – „На сръбските писатели“, в. „Лит. глас“, 105/7.III.1931, с. 6.
4. **Константин Константинов** – „Към нова балканска култура“, в. „Лит. глас“, 100/31.I.1931, с. 4.
5. **Никифор поп Филипов** – „Към нова балканска култура“, в. „Лит. глас“, 102/14.II.1931, с. 4.
6. **Тачо Танев** – „За балканската култура“, в. „Лит. глас“, 138/17.I.1932, с. 4.
7. **Борис Зографов** – „Глас от Америка за балканските работи“, в. „Лит. глас“, 154/8.V.1932, с. 1.